

Recenzja

pracy doktorskiej mgr. Pawła Kracińskiego pt. Pozycja konkurencyjna jabłek i zagęszczonego soku jabłkowego na rynkach zagranicznych

1. Podstawa prawna

Podstawą prawną przygotowania recenzji była uchwała Rady Wydziału Nauk Ekonomicznych Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie – Pismo Dziekana Wydziału z dn. 13. maja 2019.

2. Ogólna charakterystyka rozprawy

Przedłożona do recenzji praca doktorska jest wartościowym studium naukowym traktującym o uwarunkowaniach zmian w pozycji konkurencyjnej produktów rolnych na rynkach zagranicznych przy uwzględnieniu szerokiej grupy czynników wpływających na ten proces. Specyfika produkcji rolnej i rynków produktów rolnych, a także krajowych rozwiązań instytucjonalnych w zakresie ochrony i kształtowania tych rynków sprawiają, iż podjęty problem badawczy jest niezwykle złożony i trudny do uchwycenia. Już sama niejednoznaczność pojęcia „konkurencja” i „pozycja konkurencyjna” sprawia dużą trudność dla badacza. Powstaje przy tym problem niejednorodnej sytuacji podmiotów z poszczególnych krajów i równoczesnego ujęcia i wyjaśnienia znaczenia czynników o charakterze technologicznym, ekonomicznym, społecznym kulturowy czy politycznym. Zmiany zachodzące we wspomnianych obszarach niejednakowo oddziałują na poziom konkurencyjności producentów z poszczególnych lokalizacji. Jednocześnie Autor w pracy udowadnia, iż nie tylko analizowane rynki rolne nie są homogeniczne, ale też sam produkt i

preferencje konsumentów w ujęciu przestrzennym wykazują zróżnicowanie, co utrudnia sam proces ewaluacji pozycji konkurencyjnej, wprowadzając ponadto czynnik strukturalny w zakresie popytu i podaży. Takie podejście pozwoliło wykazać specyfikę rynku jabłek i zagęszczonego soku jabłkowego, jak i w szerszym ujęciu rynków rolnych. W swoich rozważaniach Autor wychodzi od teorii wymiany międzynarodowej (choć jak słusznie zauważa mona ją rozpatrywać na gruncie innych teorii – m.in. teorii wzrostu) by następnie przejść do istoty konkurencyjności i jej pomiaru. Stanowi to podstawę do rozważań nad postawionymi w pracy problemami badawczymi i jednoznacznie lokuje pracę w dyscyplinie ekonomia i finanse. Część empiryczna to wielopłaszczyznowa ocena konkurencyjności, bazująca na zróżnicowanych metodach, prowadzona w różnym ujęciu czasowym i przestrzennym. Wykorzystano zarówno znane z literatury przedmiotu mierniki ewaluacji pozycji konkurencyjnej jak również podjęto próbę konstrukcji własnego modelu oceny zależności przy wykorzystaniu metod ekonometrycznych. Pod uwagę wzięto zarówno znacznie uwarunkowań mikroekonomicznych, związanych przede wszystkim z relacjami cenowymi jak makroekonomicznych odwołujących się w syntetycznej formie do formuły kursu walutowego. Wysoka zmienność cen a także relacji kursowych sprawiają, iż następują zmiany w bieżącej pozycji konkurencyjnej producentów krajowych na rynkach zagranicznych. Dzięki periodyzacji analizy dokonanej przez Autora możliwe jest jednak uchwycenie i skategoryzowanie zachodzących zmian. Takie ujęcie problemu sprawia, iż jest on istotny zarówno dla rozwoju teorii z zakresu funkcjonowania rynku jak również obejmuje ważne względy aplikacyjne zarówno dla producentów rolnych jak i instytucji z otoczenia tych rynków, w tym roli samego państwa. Czynniki te często nie wykazują ciągłości i charakteryzują się znacznym i gwałtownym poziomem wahań, którego dobrym przykładem jest choćby embargo na import jabłek z Polski wprowadzone przez Rosję w 2014 roku. Wspomniane aspekty teoretyczne pracy wiążą się z przedstawieniem na gruncie teorii ekonomii z mechanizmem kształtowania się pozycji konkurencyjnej w krótkiej i długiej perspektywie oraz wyjaśnieniu uwarunkowań zmian zachodzących w tym zakresie. Natomiast walory praktyczne odnoszą się do rozstrzygnięcia dylematów przed jakim stoją producenci rolni w zakresie wyboru struktury produkcji i stosowanych technologii oraz decydenci instytucjonalni w odniesieniu do wyznaczenia kierunków stymulowania zmian produkcji rolnej oraz kształtu instrumentów polityki handlowej i rolnej. Jest to szczególna wartość recenzowanej pracy. Taki sposób konstrukcji postępowania badawczego pozwala stwierdzić, iż recenzowana praca porusza niezwykle ważną i aktualną problematykę roli rynku w szerokim rozumieniu w kształtowaniu pozycji konkurencyjnej, przy określonych uwarunkowaniach zewnętrznych i wewnętrznych, w

tym także oddziaływaniu czynników krótkookresowych o wysokiej dynamice wpływu (m.in. warunki pogodowe czy polityczne).

3. Cele, hipotezy i metody badawcze

Podjęte w recenzowanej dysertacji problemy badawcze są istotne z punktu widzenia nauk ekonomicznych i zostały jasno przedstawione w jej początkowej części. W pracy skupiono się na lepszym wyjaśnieniu czynników wpływających na pozycję konkurencyjną krajowych producentów jabłek i zagęszczonego soku jabłkowego na rynkach zagranicznych. Struktura pracy jest właściwie ukształtowana i została starannie przygotowana. Precyzyjnie i logicznie zaplanowano kolejne etapy postępowania badawczego pozwalające osiągnąć postawione cel stopniowo wyjaśniając sformułowane na początku cele badawcze, przechodząc od zjawisk podstawowych do bardziej złożonych. Przyjęta metodyka i konstrukcja dysertacji służy weryfikacji czterech hipotez o następującym brzmieniu:

- *jabłka i zagęszczony sok jabłkowy eksportowane z Polski w latach 2005-2017 były konkurencyjne na rynkach zagranicznych,*
- *wzrost zapotrzebowania importowego Rosji był czynnikiem powodującym wzrost pozycji konkurencyjnej jabłek eksportowanych z Polski,*
- *pozycja konkurencyjna zagęszczonego soku jabłkowego eksportowanego z Polski obniżyła się w wyniku rosnącej podaży tego produktu z Mołdawii i Ukrainy,*
- *czynnikiem wpływającym na wzrost pozycji konkurencyjnej zagęszczonego soku jabłkowego eksportowanego z Polski były jego ceny.*

Postawione hipotezy cząstkowe zostały sformułowane i wyjaśnione w początkowej części pracy. Pewien brak precyzji występuje w odniesieniu do pierwszej i drugiej hipotezy. W odniesieniu do pierwszej hipotezy sam fakt eksportu świadczy o uzyskaniu określonej pozycji konkurencyjnej co jest już zawarte w hipotezie, natomiast istotne są zmiany tej pozycji i czynniki je powodujące. Natomiast zwiększenie popytu na rynku rosyjskim, który nie mógł być zaspokojony krajową podażą stał się oczywiście impulsem dla wzrostu eksportu na ten rynek, także producentów jabłek z Polski. Natomiast ustalenie co zadecydowało o tym, że krajowi producenci, a nie eksporterzy z innych państw zwiększyli swoją sprzedaż na tym rynku stanowi wyjaśnienie zmiany pozycji konkurencyjnej a nie sam wzrost popytu na ten produkt, który był stymulowany inną grupą czynników. Ostatnia z hipotez wydaje się być zbyt oczywista, trudno bowiem oczekiwać, iż ceny zagęszczonego soku jabłkowego nie były jednym z czynników wpływającym na jego pozycję konkurencyjną. W nawiązaniu do literatury przedmiotu trudno

doszukać się pominięcia czynnika cenowego w podejmowanych próbach wyjaśnienia dostosowań rynkowych.

Zdecydowanie lepiej sformułowano cel główny i cele cząstkowe. W mojej opinii są one precyzyjne i jednoznaczne, a w konsekwencji nadają całej dysertacji właściwą jak na badania naukowe strukturę. Ta konsekwencja jest zresztą widoczna w całej pracy, gdzie zachowana jest zasada przechodzenia od zjawisk i rozważań natury bardziej ogólnych (zaczynając od teorii wymiany handlowej) do bardziej szczegółowych czyli określenia pozycji konkurencyjnej i czynników ją determinujących, co zawarto w ostatnim z rozdziałów. Do tego elementu nie wnoszę żadnych uwag.

W zakresie wyodrębnienia czynników jakie mogą potencjalnie wpływać na poziom konkurencyjności krajowych producentów zabrakło nieco konsekwencji Autorowi. Wprawdzie przytoczona została znaczna część piśmiennictwa, ale przeglądowi temu nie nadano odpowiedniej struktury. Można także dyskutować czy uwzględniono wszystkie podejścia. Nieco odbiega to od moich oczekiwań w stosunku do podsumowania ujęć teoretycznych. Ponadto, wiele miejsca poświęcono problemowi wieloznaczności pojęć. Przy takiej różnorodności podejść do definiowania stosowanej terminologii wymagane jest własne bardzo jednoznaczne podsumowanie oparte na krytycznej analizie dotychczasowych ujęć. Może to dowodzić, że dokonany przegląd nie jest pełny.

Warstwa metodyczna pracy została dobrze opracowana i dobrana do postawionych celów i hipotez badawczych. Precyzyjnie i szczegółowo wyjaśniono konstrukcję wskaźników oceny konkurencyjności, określając ich zastosowanie do konkretnych problemów. Wykazano także ograniczenia w ich zastosowaniu, a także interpretacji, co zasługuje na szczególne uznanie. W pracy wykorzystano różne metody badawcze, zarówno proste jak i nieco bardziej złożone (metoda regresji). Zabrakło może nieco bardziej zaawansowanych metod pozwalających na przeprowadzenie oceny wpływu, zwłaszcza iż taki rodzaj zależności został ujęty zarówno w czwartej hipotezie jak i w jednym z celów pracy (piąty cel szczegółowy). Wykorzystano szeroko metodę studiów literaturowych, korelacji i regresji oraz statystyczne metody opisowe uzależnione od rozstrzyganego problemu badawczego. W całej konstrukcji pracy zastosowano metodę triangulacji polegającej na równoczesnym użyciu kilku metod dla testowania tej samej hipotezy, a następnie porównywanie i łączenie wyników. Pozwoliło to zwiększyć precyzję badań i zmniejszyć ograniczenia jakie wykazują pojedyncze metody. Pewną słabością jest nadmiernie rozwijane w niektórych częściach podejście indukcyjne, a także powiązana, a z nim redundancja badań i wyników, powodujące nadmierną obszerność prowadzonych rozważań.

4. Tematyka i struktura pracy

Wybór tematu pracy należy uznać za uzasadniony i trafny zarówno z punktu widzenia oryginalności badań, także w świetle wyjaśnień przedstawionych we wstępie przez Autora. Nie jest to zupełnie nowy problem badawczy, jednak sama dysertacja stanowi interesującą próbę wyjaśnienia istniejącego problemu w nowych warunkach zewnętrznych i wewnętrznych. Zatem można stwierdzić, iż spełnia wymogi jakie stawia się tego typu pracom naukowym. Jak już wspomniano rozważane zagadnienia łączą w sobie aspekty poznawcze i aplikacyjne. Waga podjętych problemów wynika także z ich aktualności i prowadzonego dyskursu o zmianach zachodzących na rynku jabłek w wyniku przekształceń wynikających z oddziaływania procesów liberalizacji i globalizacji rynków rolnych, wprowadzania nowych rozwiązań w politykach handlowych poszczególnych państw, a także dużego znaczenia czynników politycznych, wpływających na sytuację producentów z poszczególnych krajów, w tym w szczególności embarga jakie zastosowała Rosja w stosunku do producentów rolnych z państw UE. Taka złożona i wieloaspektowa sytuacja przed jaką stoją zarówno producenci, jak również decydenci instytucjonalni skłania do refleksji, którą podjęto właśnie w recenzowanej pracy, nad właściwą strukturą i pozycją tych produktów zarówno na krajowym jak i zagranicznym rynku rolnym oraz stosowaniem określonych działań stymulujących długofalowe zmiany. Zróżnicowana pozycja producentów rolnych, stosowane zróżnicowane instrumentarium instytucjonalnego wsparcia producentów rolnych, kształtuje ponadto niejednorodny charakter powiązań pomiędzy poszczególnymi rynkami. Dlatego badanie tych zmian w długiej perspektywie, zwłaszcza w kontekście zachodzących procesów integracji i globalizacji, jest szczególnie istotne. Dysertacja pozwala w wielu aspektach uporządkować dotychczasową wiedzę, a także wzbogacić ją o przedstawienie nowych procesów zachodzących w rozważanej tematyce, w tym w sposób oryginalny ująć mechanizmy występujących przemian w płaszczyźnie czasowo-przestrzennej. Ponadto, prowadzone w tym zakresie badania przez innych autorów nie dają jednoznacznej odpowiedzi co długofalowych zmian w pozycji konkurencyjnej i czynników ją determinujących. Jest to szczególna wartość pracy i stanowi nowe oraz praktyczne rozwiązanie rozważanego problemu badawczego.

Przedłożona do recenzji praca składa się z pięciu rozdziałów oraz rozbudowanego podsumowania, bibliografii, spisów form tabelarycznych i graficznych, a także wykazu zastosowanych skrótów. Zasadnicza część pracy została uzupełniona 25. tabelami, 24. rysunkami. Praca jest dobrze udokumentowana i oparta na analizie licznych pozycji literatury przedmiotu. Dowodzi to dobrego rozpoznania piśmiennictwa polskiego i zagranicznego. Nie zabrakło w niej zarówno klasycznej literatury ekonomicznej, jak i specjalistycznych

opracowań, prezentujących wyniki badań z zakresu rynku jabłek i zagęszczonego soku jabłkowego. Autor właściwie zaprezentował dotychczasowe wyniki badań w tej materii. Zabrakło może nieco systematyki w zakresie wyodrębnienia czynników wpływających na strukturę i wielkość wymiany handlowej, w tym ze szczególnym uwzględnieniem determinantów pozycji konkurencyjnej właśnie w obrębie rozważanych rynków.

Przyjęta w pracy struktura jest logiczna i przejrzysta oraz odpowiada realizowanym celom i problemom badawczy. Kolejność omawianych zagadnień jest właściwa z punktu widzenia logiki wywodu. Nie wnoszę do niej większych zastrzeżeń. W strukturze dysertacji można wyodrębnić trzy zasadnicze części: metodyczną, teoretyczną i empiryczną.

Pierwsza część pracy zatytułowana *Zagadnienia wstępne* łączy w sobie elementy wprowadzenia oraz prezentacji założeń metodycznych pracy. W tym fragmencie dysertacji wyjaśniono przyczyny i całą koncepcję badań nad poziomem konkurencyjności i czynnikami ją determinującymi, a także kwestii efektywności zastosowania zaangażowanych czynników produkcji. Przy czym ten drugi aspekt ma wymiar dodatkowy i jak już wspomniano nie został należycie wyjaśniony. Efektywność jest pojęciem bardzo szerokim a przy tym również wieloznacznym, natomiast jej pomiar nastrocza wiele trudności, wymaga zatem znacznie obszerniejszych rozważań. W tej części przedstawiono hipotezy badawcze, cele i zastosowane metody. Omówiono ponadto, zastosowane źródła informacji obejmujące zasadniczo dane wtórne z krajowych i zagranicznych instytucji. W tym fragmencie tak kluczowym dla całej pracy i postępowania badawczego zabrakło nieco w mojej opinii wyjaśnienia przyjętej struktury pracy i podejmowania kolejnych kroków w postępowaniu badawczym, a także wykazania wzajemnych zależności pomiędzy poszczególnymi częściami badań, w tym w szczególności uzyskiwanymi wynikami częściowymi i ich znaczenia dla całego procesu badawczego. Pośrednio zostało to uczynione przez zaprezentowanie w stosownej kolejności celów częściowych, te jednak nie zostały jednoznacznie przypisane do poszczególnych rozdziałów pracy.

Rozdział drugi ma charakter teoretyczno-empiryczny i stanowi wprowadzenie do głównej części badawczej. W tym fragmencie dysertacji, przede wszystkim na podstawie analizy literatury dokonano identyfikacji uwarunkowań wymiany handlowej i źródeł pozycji konkurencyjnej. Rozdział rozpoczyna się od przeglądu teorii wymiany handlowej, przy czym relatywnie dużo miejsca poświęcono historycznemu ujęciu tych aspektów. W kolejnych podrozdziałach przeanalizowano problem konkurencyjności, wskazując na jego złożoność oraz niejednoznaczność tego pojęcia. Wydaje się, iż po tak złożonej analizie zbyt szybko wskazano jakie podejście zostało zastosowane w dysertacji bez głębszego wyjaśnienia. Wyróżniono także

elementy konkurencyjności wychodząc od podejścia systemowego prezentowanego przez część badaczy tego zagadnienia. W następnej części tego rozdziału przedstawiono różne miary konkurencyjności, jednak nie wyjaśniono jednoznacznie, na jakiej podstawie dokonano wyboru tych, które zostały przyjęte do analizy. Istotne jest natomiast to, że zaprezentowano, a później zastosowano różne metody oceny konkurencyjności, uwzględniając tym samym ograniczenia poznawcze każdej z nich. Jako istotny dla rozważań nad konkurencyjnością uznano zróżnicowane bariery handlowe, zakłócające rynkowy mechanizm wyznaczania konkurencyjności. Jest to w przypadku rynku rolnego właściwe podejście, zwłaszcza, iż w wielu krajach, w tym w państwach UE, jabłka są traktowane jako produkty „wrażliwe”. Rozdział ten kończy się analizą dotychczasowych wyników badań, co jest niezwykle cenne z punktu widzenia założeń dysertacji. Jednak w tym zakresie zbyt duży nacisk położono na prezentację zmian zachodzących w pozycji konkurencyjnej poszczególnych krajów, a w mniejszym stopniu czynników jakie były analizowane przez poszczególnych autorów i potwierdzenia lub nie ich znaczenia. Byłoby to cenne zwłaszcza dla konstrukcji modelu jakiego podjął się Autor w ostatniej części pracy.

Rozdział trzeci poświęcony jest ocenie potencjału i zmian zachodzących na rynku sadownictwa, choć w tym przypadku tytuł wydaje się nieprecyzyjny, gdyż analiza obejmuje także producentów zagęszczonego soku jabłkowego, a zatem podmiotów przemysłu spożywczego, a nie tylko sadownictwo. Autor wskazał w nim na istotne zmiany strukturalne zachodzące na rynku zarówno produkcji jabłek jak i zagęszczonego soku jabłkowego znaczenie przekształceń w strukturze przestrzennej. Zwrócono uwagę na przemiany dokonujące się w poziomie efektywności produkcji sadowniczej, wykorzystując do oceny system rachunkowości rolnej FADN, co pozwoliło na analizę porównawczą pomiędzy różnymi krajami. Sama koncepcja oceny wydaje się być słuszna jednak problem wyceny efektywności, jak już wcześniej wspomniano, jest znacznie szerszy rodzi szereg trudności, które w przeprowadzonej ocenie nie zostały właściwie ujęte. W przypadku pomiaru efektywności zabrakło w mojej ocenie bardziej złożonych miar pozwalających wyodrębnić wkład poszczególnych czynników produkcji. W konsekwencji oszacowane jedynie wybrane aspekty efektywności. W konsekwencji Autor czyni wiele przypuszczeń w zakresie uzyskiwanych wyników, które nie są w kolejnych etapach pracy weryfikowane.

Rozdział czwarty jest logiczną konsekwencją wcześniejszych studiów. Autor przechodzi w nim do rozważań bardziej szczegółowych kwestii, dotyczących przedstawienia i estymacji zmian zachodzącym na światowym rynku wymiany międzynarodowej jabłkami i zagęszczonym sokiem jabłkowym. Rozdział ten jest szczególnie istotny, gdyż ukazano w nim

wielostopniowe powiązania pomiędzy poszczególnymi rynkami krajowymi, a także różnicowanie regionalne i krajowe uwarunkowań produkcji, konsumpcji i w konsekwencji wymiany jabłkami oraz zagęszczonym sokiem jabłkowym. Zastosowano tu uproszczoną metodę opisową oraz analizę literatury. Autor wykazał wieloaspektowość rozważanego zjawiska zmian strukturalnych. We wnioskach stwierdzono konieczność równoczesnego podejmowania działań wpływających zarówno na popyt, jak i na podaż na rozważanych rynkach. Warto zwrócić uwagę, iż nie następowało wyrównanie dysproporcji strukturalnych i dochodowych pomiędzy poszczególnymi krajami tworzącymi względnie jednorodną strukturę (objęte były tą samą polityką rolną – wspólną polityką rolną UE). Nie mieliśmy zatem do czynienia z procesem wykazującym znamiona konwergencji. Zatem istnieją trwałe bariery strukturalne na co zwraca uwagę Autor. Jest to niezwykle istotne spostrzeżenie z punktu widzenia całej pracy i stosowanych metod wyceny pozycji konkurencyjnej. Ponadto, istotnym czynnikiem są relatywnie wysokie koszty transportu w stosunku do ceny jabłek, co może tłumaczyć stwierdzone „sztywności” na tym rynku. W tym aspekcie warto zwrócić uwagę na słabe dostosowanie strukturalne w produkcji jabłek w Polsce do wymiany międzynarodowej (s. 135), co zostało w mniejszym stopniu zaakcentowane. Natomiast spadek eksportu do Rosji można postrzegać pozytywnie w kontekście zwiększenia dywersyfikacji wymiany międzynarodowej i zmniejszenia uzależnienia od uwarunkowań wąskiej grupy rynków zagranicznych. Ważnym aspektem podniesionym w tej części pracy jest kwestia stosowania środków ochrony roślin pomijana w części opracowań. Wykazanie ich znaczenia w zakresie barier pozataryfowych odgrywa istotne znaczenie.

Ostatni rozdział jest kluczowy z punktu widzenia postawionych hipotez i celów badawczych. Zaproponowano ilościowe powiązanie pomiędzy pozycją konkurencyjną wyrażoną za pomocą wskaźnika RCA (Revealed Comparative Advantage Index) i wybranymi czynnikami w postaci skonstruowanego przez Autorkę, którego parametry oszacowano za równania regresji. Problem takiej oceny polega jednak na tym, iż sytuacja na poszczególnych rynkach jest niejednorodna. Duże znaczenie, zresztą jak wykazał sam Autor, mają bariery handlowe zakłócające proces alokacji rynkowej. Wymagałoby to ich ujęcia jak czyni się to w bardziej zaawansowanych konstrukcjach wprowadzając dodatkowo różnice cenowe odzwierciedlające dysproporcje pomiędzy rynkami krajowymi, a znamionującymi występowanie kosztów transakcyjnych specyficznych dla danego rynku. Z drugiej strony przyjęta procedura choć uproszczona wskazuje na uniwersalność przekształceń w zakresie rozpatrywanych zmian w poziomie konkurencyjności, dowodząc równocześnie mniejszego znaczenia czynników charakterystycznych dla danej lokalizacji. Uwzględniając rolę czynników

krótkookresowych dokonano periodyzacji całego procesu badawczego, wyróżniając znaczenie poszczególnych podokresów w oddziaływaniu na zmiany w rozważanym zjawisku przemian strukturalnych w długofalowej perspektywie. Choć oczywiście nie można zupełnie rozdzielić tych zjawisk, to można wskazać, które z nich w danych latach miały dominujący charakter. Ten aspekt nie został uwzględniony w analizie regresji. Z drugiej strony wymagałoby to raczej zastosowania innej metody oszacowania oddziaływania wyodrębnionej grupy zmiennych. Interesujące jest uwzględnienie przewag konkurencyjnych (lub ich brak) na poszczególnych rynkach, natomiast słabo wyjaśniono różnice w cenach eksportowych (s. 149). W zakresie wnioskowania zalecam daleko idącą ostrożność w formułowaniu wniosków, z uwagi na występującą odmienną systemów społeczno-gospodarczych, także w ujęciu przestrzennym.

Pracę zakończono podsumowaniem zawierającym jednoznaczne ustosunkowanie się do postawionych wcześniej hipotez i celów badawczych. Stanowi ono syntezę przeprowadzonych studiów literaturowych i badań empirycznych. Autorka w sposób kompleksowy przedstawiła wyniki potwierdzające przyjęte założenia. Odniesiono się w tej części jednoznacznie do postawionych wcześniej hipotez i celów badawczych potwierdzając prawdziwość pierwszej, drugiej i czwartej, a równocześnie odrzucając trzecią hipotezę. Natomiast wydaje się, iż niepotrzebnie w tej części odwoływano się to wielu danych szczegółowych, gdy z założenia jest to próba syntezy dotychczasowych badań, co zresztą Autor uczynił.

5. Ocena strony formalnej

Strona formalna dysertacji nie budzi większych zastrzeżeń. Praca została napisana jasnym, zrozumiałym, aczkolwiek fachowym językiem. Zastosowano określenia charakterystyczne dla teorii ekonomii jak i rynku jabłek oraz zagęszczonego soku jabłkowego. Mimo podejmowania skomplikowanych problemów, często natury technicznej, dotyczącej produkcji i związanej z nią zagrożeń czy uwarunkowań fitosanitarnych czyta się ją z dużą przyjemnością. W pracy zastosowano formy graficzne i tabelaryczne, które ułatwiają interpretację wyników i prezentację analizowanych danych. Zaprezentowane w rozdziałach wywody i wnioski są czytelne oraz logiczne.

6. Konkluzja końcowa

W przedłożonej do recenzji pracy podjęto aktualny i ważny z punktu widzenia badawczego temat, a w wyniku przeprowadzonych analiz zaproponowano oryginalne rozwiązanie przy wykorzystaniu metod ekonometrycznych i opisowych. Przeprowadzone badania pozwoliły

sformułować interesujące dla praktyki i teorii wnioski. Autor dowiódł poprawności warsztatu naukowego w procesie formułowania założeń procesu badawczego, ich analizy, a następnie wnioskowania na podstawie przeprowadzonych dociekań. Wykazał się także wiedzą z zakresu dyscypliny naukowej, w której mieści się rozprawa.

Podsumowując stwierdzam, że przedstawione w niniejszej recenzji uwagi krytyczne i polemiczne w niczym nie obniżają pozytywnej oceny pracy. Rozprawa spełnia wszystkie warunki stawiane pracom doktorskim, a tym samym stanowi podstawę do ubiegania się o nadanie stopnia naukowego doktora w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie ekonomia i finanse. Na tej podstawie wnioskuję o przyjęcie rozprawy i dopuszczenie do jej publicznej obrony na Wydziale Nauk Ekonomicznych Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie.

Kułyd
Piotr Dąb